

αυτό και κατωτέρω γίνονται ορισμένες επισημάνσεις σχετικά με αυτό το θέμα.

12.6. Σύγκριση της παρούσας εκτίμησης με άλλες εκτιμήσεις.

Κατά καιρούς έχουν δει το φως της δημοσιότητας διάφορες εκτιμήσεις όσον αφορά τη σημερινή αξία του Κατοχικού Δανείου, αρκετές από τις οποίες αναφέρουν τεράστια ποσά. Οι μεγάλες διαφορές σε σχέση με τον προσδιορισμό που έγινε από την παρούσα επιτροπή οφείλεται κυρίως :

- Στο διαφορετικό αρχικό ποσό της οφειλής. Αυτό συμβαίνει επειδή στην κατηγορία «κατοχικό δάνειο», κάποιιο περιλαμβάνουν και πολλά άλλα πράγματα όπως π.χ. τα αργυρά και νικέλινα νομίσματα, η εξαγορά των κατοχικών μάρκων, το υπόλοιπο του clearing και πολλά άλλα
- Στη διαφορετική προσέγγιση σχετικά με το αρχικό ποσό του Κατοχικού Δανείου, χωρίς από κάποιους να γίνεται διαχωρισμός σε Ιταλούς και Γερμανούς ή σαφής διάκριση μεταξύ Κατοχικού Δανείου και εξόδων Κατοχής με αποτέλεσμα να λαμβάνεται το σύνολο των καταβληθέντων ποσών
- Στη διαφορετική βάση εκκίνησης του προσδιορισμού, δηλαδή με αναφορές σε ποσά που αναγράφονταν σε εφημερίδες ή διατυπώθηκαν σε συνεντεύξεις ή σε επιστολές ή ανεπίσημα σε ιδιωτικές συζητήσεις, χωρίς όμως να στηρίζονται σε επίσημες λογιστικές εγγραφές ή να έχει διασταύρωση των στοιχείων
- Στη μετατροπή του δραχμικού ποσού σε χρυσές λίρες Αγγλίας και στη συνέχεια σε δολάρια, με λανθασμένη μεθοδολογία και προφανώς λανθασμένη ισοτιμία χρυσής λίρας/δολαρίου
- Στη διαφορετική μεθοδολογία αναγωγής του αρχικού ποσού οφειλής σε σημερινή παρούσα αξία.

12.7. Οι μακροχρόνιες συνέπειες του Κατοχικού Δανείου.

Από όσα προαναφέρθηκαν προκύπτει ότι τα ποσά που αντλήθηκαν με τη μορφή πιστώσεων, τόσο από τους Γερμανούς όσο και από τους Ιταλούς, ήταν πολλαπλάσια των Εξόδων Κατοχής. Εξάλλου, οι πιστώσεις (σε σταθερές τιμές) θα ήταν 34,8% υψηλότερες (9,1 δισεκατομμύρια δραχμές αγοραστικής αξίας 1941), εάν η Συμφωνία της Ρώμης ίσχυε από 1^{ης} Μαΐου 1941. Αλλά και το ύψος των Εξόδων Κατοχής, που καθορίστηκε μονομερώς από τις Αρχές Κατοχής με τη Συμφωνία της Ρώμης, ήταν πολύ υψηλό για μία φτωχή χώρα όπως η Ελλάδα, το πραγματικό ΑΕΠ της οποίας είχε ήδη μειωθεί κατά 63,5% σε σχέση με το 1939.

Τονίζεται ότι η Ελληνική οικονομία, παρά τις διεθνείς εξελίξεις, εισήλθε στον πόλεμο σε πολύ ικανοποιητική κατάσταση. Οι νομισματικές συνθήκες ήταν ευνοϊκές, τα δημόσια οικονομικά υγιή και το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών σημαντικά μειωμένο κατὰ συνέπεια απουσίαζαν παντελώς οι προϋποθέσεις εκδήλωσης πληθωρισμού και πολύ περισσότερο υπερπληθωρισμού¹¹². Άρα, ο Κατοχικός υπερπληθωρισμός ήταν αποτέλεσμα των τεράστιων εξόδων των στρατευμάτων Κατοχής (και ιδιαίτερα των Γερμανών) και ιδίως αυτών των δαπανών που χρηματοδοτούντο από τον λογαριασμό των

¹¹² Σε μελέτη του Elliades (1954, IMF Staff Papers) αναφέρονταν ότι "Greece had succeeded, during the last prewar decade, in maintaining conditions of both internal and external equilibrium by her own means and without foreign borrowing".

πιστοδοτήσεων. Όπως αναφέρει και ο καθηγητής Δερτιλής «*Ασυγκράτητος και περισσότερο επικίνδυνος δια την Ελληνικήν Οικονομίαν απέβαινεν ο προκαλούμενος υπό την μορφήν προκαταβολών της Τραπεζής της Ελλάδος πληθωρισμός προς κάλυψιν των δαπανών Κατοχής*» (Δερτιλής, 1960, σελ. 188).

Τονίζεται ότι οι Γερμανοί λόγω της εμπειρίας τους με τον Γερμανικό υπερπληθωρισμό του 1923, γνώριζαν με απόλυτη ακρίβεια το μέγεθος της καταστροφής που προκαλούσαν, καθώς και την επερχόμενη κατάρρευση και πλήρη εξάρθρωση της Ελληνικής οικονομίας. Αλλά συνέχιζαν να καταστρέφουν την χώρα.

Οι επιπτώσεις του υπερπληθωρισμού είναι τεράστιες και διαρκούν επί δεκαετίες. Όπως σημειώνεται και σε κείμενο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου του 1954 «*...η αποσύνθεση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η οποία προκλήθηκε πρωτίτως από τον Κατοχικό υπερπληθωρισμό και άλλες εξελίξεις, είχε εντούτοις πολύ μεγαλύτερες επιπτώσεις στην Ελληνική οικονομία, από ό,τι οι («φυσικές») καταστροφές*».

Λόγω του υπερπληθωρισμού, προς το τέλος της Κατοχής η χώρα βρισκόταν ουσιαστικά χωρίς νόμισμα που να χρησιμεύει ως μέτρο αξιών και μέσο ανταλλαγής. Οι συναλλαγές σε μεγάλη έκταση γίνονταν με αντιπραγματισμό, με χρυσές λίρες ή ακόμη και με αγαθά που δεν αλλοιώνονται εύκολα όπως π.χ. το ελαιόλαδο. Ο αντιπραγματισμός «*... ήταν η αποκλειστική σχεδόν μορφή συναλλαγών στην επαρχία*» (ΤτΕ, 1978, σελ. 245). Αυτές οι συνθήκες, όμως, οδηγούν ως γνωστόν σε τεράστια οικονομική αναποτελεσματικότητα και απώλεια παραγωγής, η οποία διατηρήθηκε πολλά χρόνια μετά το τέλος της Κατοχής.

Επίσης, προς το τέλος της Κατοχής οι αποταμιεύσεις και οι τραπεζικές καταθέσεις είχαν εξανεμιστεί πλήρως. Παράλληλα, η εμπιστοσύνη στο εθνικό νόμισμα και στο τραπεζικό σύστημα είχε φθάσει στο ναδίρ. Για αρκετά χρόνια μετά την Κατοχή «*Η αδυναμία προσέλευσης καταθέσεων στις τράπεζες ήταν το βασικό πρόβλημα*» (ΤτΕ, 1978, σελ. 261). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εμπορικές τράπεζες πλήρωναν το προσωπικό τους με δάνεια από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ, 1978, σελ. 264). Όπως τόνισε και ο καθηγητής Βαρβαρέσος το 1952 (σελ.115), η κατάσταση αυτή συνεχίσθηκε και όταν μειώθηκε ο πληθωρισμός. «*Κατά την τελευταίαν διετίαν το επίπεδο των τιμών ανήλθεν ουχί πλέον των 20% (τούτο δε εις περίοδον καθ'ην εσημειώθη σημαντική αύξησης των τιμών εις τας πλείστας των χωρών) η δε νομισματική κυκλοφορία διτηρήθη σχετικώς σταθερά. Εν τούτοις ελαχίστη εσημειώθη αύξησης των ιδιωτικών καταθέσεων παρά Τραπεζαίς και των μακροπρόθεσμων επενδύσεων ιδιωτικών κεφαλαίων, η δε τοποθέτησις εις χρυσάς λίρας και εις συνάλλαγμα των δημιουργουμένων διαθεσίμων εξηκολούθησεν εις την αυτήν κλίμακα ως και προηγουμένως*». Αλλά και αργότερα, όταν οι εμπορικές τράπεζες απέκτησαν κάποια κεφάλαια, προτιμούσαν τις βραχυχρόνιες χρηματοδοτήσεις με υψηλό κέρδος.

Στο πλαίσιο αυτό η κεντρική τράπεζα είχε υποκαταστήσει τις εμπορικές τράπεζες με τη χορήγηση απευθείας δανείων (ή μέσω της Αγροτικής Τράπεζας) προς τους διάφορους κλάδους της οικονομίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη νομισματική κυκλοφορία. Από την άλλη, η ζήτηση δανείων ήταν πολύ μεγάλη τόσο λόγω των αναγκών ανασυγκρότησης της οικονομίας, όσο και για κερδοσκοπικούς σκοπούς (ΤτΕ, 1978, σελ. 263 και Πίνακας 40). Αυτό οδήγησε σε εξαιρετικά υψηλά επιτόκια (Eliades, 1954, p. 32).

Λόγω της έλλειψης εμπιστοσύνης οι τυχόν αποταμιεύσεις δεν κατευθύνονταν στις τράπεζες αλλά σε επενδύσεις σε χρυσό, ακίνητα και ορισμένα αγαθά που δεν αλλοιώνονται, ή σε φυγάδευση κεφαλαίων στο εξωτερικό. Οι επενδύσεις αυτές, όμως, είναι ως γνωστόν τελείως αντιπαραγωγικές καθώς συμβάλλουν ελάχιστα στην αύξηση του ΑΕΠ. Γενικά ο υψηλός πληθωρισμός και οι ισχυρότατες πληθωριστικές προσδοκίες

που είχαν τις ρίζες τους στην Κατοχή, οδηγούσαν σε κερδοσκοπικές συμπεριφορές και δραστηριότητες και εν γένει σε μη αποτελεσματική κατανομή των συντελεστών παραγωγής.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον όπου η χρυσή λίρα κυκλοφορούσε ως νόμισμα παράλληλα με την δραχμή, η εισοδηματική ταχύτητα κυκλοφορίας ήταν σημαντικά αυξημένη (ΤτΕ, 1978, σελ. 243), η χρηματοδότηση της οικονομίας εξασφαλιζόταν κατά τα 2/3 από την κεντρική τράπεζα και η ζήτηση δανείων από τις επιχειρήσεις ήταν ανελαστική ως προς το επιτόκιο, η άσκηση νομισματικής πολιτικής ήταν πολύ δύσκολη. Η αναπροσαρμογή του αναπροεξοφλητικού επιτοκίου από την κεντρική τράπεζα ήταν αναποτελεσματική. Γι αυτό η ΤτΕ κατέφυγε σε «ποσοτικούς περιορισμούς των πιστώσεων», οι οποίοι συνεχίστηκαν για περισσότερο από 30 χρόνια με μεγάλο κόστος για την οικονομία (Eliades, 1954, p. 29-30).

Όλα τα ανωτέρω που συνδέονται στενά, αν όχι αποκλειστικά, με τον κατοχικό υπερπληθωρισμό, ο οποίος οφείλεται κυρίως στο Κατοχικό Δάνειο και σε μικρότερο βαθμό στις δαπάνες Κατοχής, καθυστέρησαν σημαντικά την ανασυγκρότηση της Ελληνικής οικονομίας και καθιέρωσαν για δεκαετίες οικονομικές συμπεριφορές και ψυχολογία που δεν συνέβαλλαν στην ανάπτυξη μιας υγιούς, σύγχρονης και δυναμικής οικονομίας. Για τους λόγους αυτούς και παρά την ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας, διατηρήθηκαν οι στρεβλώσεις, οι αγκυλώσεις και οι χρόνιες αδυναμίες στα δημόσια οικονομικά, στον πληθωρισμό, στην ανεργία και στο εμπορικό ισοζύγιο.

Η αποτίμηση του κόστους αυτών των παθογενειών είναι βέβαια αδύνατη. Είναι όμως βέβαιο ότι το άμεσο κόστος του Κατοχικού Δανείου αποτελεί ένα πολύ μικρό ποσό σε σχέση με τις μεσομακροπρόθεσμες συνέπειες του κατοχικού υπερπληθωρισμού στην Ελληνική οικονομία και κοινωνία.

